יומא דנשמתא

הגה"ק רבי שמואל היידא זי"ע – בעל "זקוקין דנורא"

יומא דהילולא כ"ט אייר (תמ"ה)

"נאמן הוא לה' ומושלם הוא בחסידות וענוה, ויש לו ידיעה גדולה בחכמת האלקיות בלימוד הקבלה הקדושה" - כך מעיד הגה"ק רבי אהרן שמואל קאיידנובר זצ"ל, בעל 'ברכת הזבח' על **"ההוא גברא אשר זקוקין דנורא וביעורין דאשא נפקין מפומיה"** הלא הוא המקובל האלקי רבי שמואל הידא זי"ע מחבר פירוש 'זקוקין דנורא' על תנא דבי אליהו.

גם הגה"ק רבי יששכר בער ב"ר יחזקאל סג"ל הורוויץ זצ"ל אב"ד הענא ופראג נותן עדיו בהסכמתו על פירוש ה'זקוקין דנורא' בזה"ל: "מעודו עד היום הזה נטה שכמו לסבול עול התורה ועול מלכות שמים באהבה, **כאשר נתפרסם הפלגת חסידותיו לכל באי שערי עירנו. ונהירנא כד הווינא טליא ראיתי ממנו מעשים גדולים מושרשים בחסידות ובתענית מן ליל מוצאי שבת קודש עד הכנסת שבת קודש הבא, מלבד שאר פרישות וזירוזים על טהרת הקודש ממש"**.

ואמנם גדולי דורו נתנו בו עדיהם והפליגו לתארו, כאשר תחזינה עינינו בהמשך. ולדורות כתב עליו נשגבות הגה"ק רבי חיים פאלאג'י מאיזמיר זי"ע בספרו 'לוח ארז' (פירוש על תנדב"א. זוטא סוף פרק כ): **"וליבי אומר לי דמר ניהו רבא יש בו ניצוץ אלישע הנביא ע"ה דנחה עליו רוח אליהו זכור לטוב,** זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל אחינו, אכי"ר".

לא נפליג בדברים ותיאורים משלנו, ונעלה כאן אך ורק אפס מעט ממה ששאבנו מהקדמותיו הארוכות הנקראות 'מר קשישא' ו'מר ינוקא', ובדברי גאוני ומאורי הדורות. [לעזר ולסיוע היו לנו המבוא לספר 'תנא דבי אליהו המבואר' (מכון 'מנחת ישראל', ירושלים תשס"א), וספר תנדב"א עם פירוש 'משנת אליהו' (להרה"ג ר' ישעיה כהן שליט"א, בני ברק תשס"ו)].

"עיר וקדיש"

"הרב עיר וקדיש בעל זקוקין דנורא" - כתיאורו של הגאון חיד"א זצ"ל בספרו 'מחזיק ברכה' (או"ח סי' תקפב אות ז) - היה בנו של הגאון "החסיד הישיש כמהר"ר משה היידא זלה"ה" (כפי שמתארו בנו-רבינו ברש "פתיחתא דספרא זקוקין דנורא"), ששימש כדרשן ומגיד בק"ק פראג המעטירה ונסתלק בשנת ת' לערך.

משחר ימיו הוכר כיניק וחכים ויצק מים על ידי רבותיו, וכעדות עצמו בהקדמה בשם 'מר ינוקא' ("שחיברתי החיבור הזה בינקותאי כשהגעתי קרוב לזמן שנת השלשים"): **"כל ימי גדלתי בין החכמים מנעורי ועד עתה, ונתאבקתי בעפר רגליהם, ותמיד הייתי חבר לכל אשר יראת אלקים נגע בלבבו"**.

מיום ליום התעלה בקדושה ובטהרה עד הגיעו אל רום המעלות, וכל זה על ידי התמדתו ויגיעתו בתורה בד בבד עם מדותיו הנאצלות, עליהן מספר במעט בהקדמתו השניה - 'מר קשישא' ("שחיברתי בקשישותאי כשהגעתי קרוב לזמן שנת החמשים") שמדרכו בקודש להיות **"שייף עייל שייף נפיק שפל ברך, וגריס באורייתא תדירא"**. כך למדנו גם מדבריו ב'פתיחתא דספרא זקוקין דנורא' בה כותב: **"כיון שאני מתפלל שלא יכשלו חבירי בדבר הלכה שלא אשמח בהם, אם כן על כרחך מוכח בזה שאני לומד לשמה ולא לקנתר, לפי זה מאחר שאני לומד לשמה צריך הקב"ה לגלות לי רזי תורה, לכן אני מתפלל 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך'..."**.

רוב ימיו שימש בתור דיין ומורה צדק בק"ק מירוויץ (morawitz) הסמוכה לפראג, "ורבים השיב מעון בתוכחתו ואינו מחזיק טיבותא לנפשיה, ועליו נאמר הי חסיד הי עניו מתלמידיו של הלל, **ויצא עליו קלא דלא פסיק ומרגלא בפומא דאינשי שראוי להיות רוח קדושה וטהרה שורה עליו"** (כמתואר על דף השער, דפוס ראשון, פראג תל"ה).

"זקוקין דנורא"

ביותר נודע שמו בישראל על שם ספרו **'זקוקין דנורא ובעורין דאשא'**, אותו הכין וחקר על הספר הקדוש 'תנא דבי אליהו' על פי גילוי ממעל, והדפיסו יחד עם הנוסח המוגה על ידו בתנדב"א, בו האריך לבאר כל מאמר ומאמר שבספר זה, וכל תיבה ותיבה אשר גנוזים בה רזין עילאין וטמירין.

כידוע, הנוסח הישן של ה'תנא דבי אליהו' - שנדפס בוויניציאה בשנת שנ"ח עפ"י כת"י ישן שנכתב בשנת ד"א תתקמ"ו, קשה להבנה והוא כספר תורה חתום וכמדרש הנעלם מצד לשונו וסגנונו, עד שהיו אומרים עליו "שהוא ראוי לגנוז בעבור רוב הטעיות שבו, כדין ספר תורה הנמצא בה הרבה טעיות שהיא צריכה לגנוז" - דברי רבינו בהקדמת 'מר קשישא'. אי לכך, "קנא קנאתי לה' צב-אות לכבוד יחודא דקב"ה ושכינתיה ולכבוד התורה הקדושה ואח"כ לכבוד אליהו זל"ט ולכבוד רב ענן תלמידו שכתב הספר הזה מפי רבו אליהו" (כמבואר בגמ' כתובות קה:), וטרח עצמו להגיה ולתקן את נוסח הספר, מתחילתו ועד סופו ולהעמידו על תילו, אלא שהוסיף אזהרה חמורה בהקדמתו הארוכה לבל יקבל אי מי את נוסחתו לפני שיעיין היטב בנוסחא הישנה, ולהדפיס את הנוסחא המוגהת על ידו בצדה של הנוסחא הישנה "כי שמא הנוסחא הישנה היא נוסחא האמיתית".

מלאכת קודש זו לא עלתה לו בנקל, וכדבריו בסוף הקדמת 'מר ינוקא': "יגעתי בו מתוך הצער ומתוך הדוחק פרנסתי ופרנסת אנשי ביתי, ומתוך בלבול מחשבה וטרדה גדולה מכמה הרפתקאות דעדו ועברו על ראשי, ובצוק העתים ורעידת אברי וכן טרדות הלמוד עם בני ותלמידי אלקים יחננם".

אם כי מתחילה היסס לגשת אל הקודש "בשביל שהוא מלא טעיות וחסירות ויתירות, ועוד שהוא מלא הפכיים, מה שכתב בו למעלה הבנתי אותו שהוא שייך למטה, ומה שכתב למטה הוא שייך למעלה, וכן המאמרים בעצמם הם עמוקים וסתומים בלתי מובן והן קשין להולמן... ושאלתי לכמה וכמה לומדים גדולים וגאונים מופלגים אשלי רבדבי ודרשנים עמוקים הצוללים במים אדירים וכו' שהם יבארו לי גם הספר הזה, והשיבו לי כולם פה אחד: **שאם יתכנשו ויתקשרו יחד כל חכמי ישראל ויעסקו בספר הזה לפרשו ולהגיה אותו על אמיתתו ועל בוריו בכח שכלם האנושי, אי אפשר להם לפרשו ולהגיה אותו... ומעולם אין שום רב וגאון שלח בו יד לפרשו ולהגיה אותו משום דלית אינש על יבשתא די יוכל לפרשו ולהגיה אותו על פי שכל אנושי אלהן על פי רוחא דקודשא..."**.

אולם לנגד עיניו עמד דברי הירושלמי "שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם כמו שנמסר למשה מסיני... ועליהם נאמר (תהלים כה, יד) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם", אי לכך נתן את נפשו ושפך שיחו לפני קונו בתפלה ובתחנונים, וכמו שהאריך לספר בהקדמתו 'מר קשישא', וז"ל בין היתר: **"ועמדתי מיד וישבתי בתעניות ובתשובה בצום ובכי ומספד...** וגם התפללתי לפני קוני שיגלה עיני לחביט נפלאות מתורתו הקדושה... שלא יארע תקלה על ידי ושלא אכשל בדבר הלכה... שנית, שהלכתי על קברי הגאונים ואבותי הקדושים שהמה יבקשו רחמים עלי שיפתחו לי שערי חכמה דעה ובינה. ושלישית, **שהתפללתי להקב"ה שיתן רשות לאליהו זל"ט ולתלמידו רב ענן שהם יגלו ויודיעו לי** הפירוש האמיתי והנוסחא הנכונה והישרה של הספר הזה על ידי מגלי של מעלה ומגלי יגיד לנשמתי ולשכלי... רביעית, שאמרתי בכל מוצאי שבת בכוונה גדולה ק"ל פעמים אליהו הנביא וכו', מרמז שכל אדם האומר ק"ל פעמים אליהו הנביא במוצ"ש בכוונה, זוכה שניצוץ קדוש מן נשמת אליהו מאיר על נשמתו להבין רזי התורה. חמישית, שאמרתי בכל מוצ"ש בכוונה גדולה כל הפסוקים שבנביאים שמוזכר בהם שמו של אליהו, והוא מסוגל מאוד להבין סודות התורה..." ומה נוראה היא תקוותו בהמשך: **"... ואולי אזכה על ידי זה שאליהו ותלמידו רב ענן יצאו לקראתי להוליך נשמתי בדרך הישר לאור באור החיים"**.

ואמנם זכה צדיק זה ותפלתו נתקבלה: "בכן שמע הקב"ה את תפלתי ובקשתי... ולא החזיר ריקם את דמעתי ופתח לי שערי רחמים כרוב רחמיו וחסדיו חסדי ה' כי לא תמנו, ועמדה לי זכות אבותי ורבותי וזכות הרבים, וחנני החונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה דעה והשכל במתנת חנם והביינני והנחני בדרך אמת ואמונה ויציב ונכון לפרש ולהגיה את הספר הזה על אמתתו ועל בוריו בעבור שנתתי את נפשי עליו להעמידו על האמת".

ובריש הקדמת 'מר ינוקא' מספר רבינו על גילוי אליהו הנביא לו זכה: **"ונדמה אלי כאלו איש עומד לנגדי... ואותו האיש נראה בעל שער ואזור עור אזור במתניו ואדרת קדושה עליו, וכאלו אמר לי אליהו התשבי אנא והשליך את אדרתו הקדושה עלי, ומיד רצתי אחריו בנפש חפצה ובלהבת לבבי..."**.

את ספרו חילק רבינו לשלשה חלקים: הא', פירוש על אליהו רבא; הב', פירוש על אליהו זוטא, והג' פירוש על פרק העשרים מאליהו זוטא, להיותו עמוק מני עמוק שכלולים בו רזין דרזין, ולכן נתחבר בספר בפני עצמו, אלא שחלק זה לא נדפס (עי' שם הגדולים', ח"ב מע' ז אות כט). וכה כתב בתחילת הקדמת 'מר ינוקא': "הפרק האחד הקדוש והטהור והעמוק והחריף שהוא פרק עשרים מסדר אליהו זוטא, שהוא נימא אחת משערותיו הקדושים ומאדרתו הקדושה... ופרשתי זאת השערה והנימה הקדושה עלי וגזזתי אותה וכבסתיה וליבנתיה ונפצתיה וצבעתיה וטויתיה וארגתיה וקשרתיה ותפרתיה בכל מיני כלי אריגה ומסיכה ומלאכה מלאכת עבודת הקודש וארגתי עמה כמה מינים תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ומשי ותליתי בו כמה מיני תכשיטי זהב וכסף ומרגליות... עד שעשיתי מן הנימא הקדושה הזאת מלבוש גדול ארוך ורחב קדוש וטהור ספר הקדוש הזה וחלקתי את הפרק הזה..." (וע"ע בארוכה בתחילת הקדמת 'מר קשישא').

בהקדמתו הראשונה לפירושו שנקראת 'פתחי שערים' (שער ג) כותב רבינו נפלאות בהקשר לפרק העשרים: "והפרק הזה הוא נימא אחת קדוש שפרשתי עלי ועל נשמתי לקדש בו נשמתי מקדושת אדרתי, **ואולי אזכה בעבור זה שיצא אליהו לקראתי**".

"אשרי ילוד אשה שהשיג כל זה"

עם הופעת הספר ממכבש הדפוס, בפראג שנת תל"ו, הפליגו גדולי דורו, וכן בדורות אחריו, בשבח הספר ומחברו הקדוש, בידעם נאמנה שנתגלה לו להרב המחבר הנוסחא האמיתית והשלמה, ברוח קודשו וטהרתו.

הגה"ק רבי שמשון בכרך זצ"ל אב"ד וורמייזא (אבי בעל ה'חות יאי'ר' זצ"ל) כותב בהסכמתו: **"בהיות שאני מכיר החסיד מוהר"ש** נ"ו... אשר חיבר ספר זיקוקין דנורא וביעורין דאשא אשר נחמד ויקר, במעשה מרכבה הקדושה ובמעשה בראשית דרש וחקר, **תורתו נקיים בלי דופי ושקר, אשרי לו שכל הדברים עינו ראתה וסקר..."**.

[יצויין כאן, כי בנו הגה"ק בעל ה'חות יאי'ר' זצ"ל, כשיצא לחלוק על רבינו עשה זאת מתוך רוב הערצה. ראה תשובתו בסי' (סי' קבב) וז"ל: "והרב בעל 'זקוקין דנורא' עם גודל חסידתו במחילה מכבודו אישתבש במה שכתב בשבח הפלפול[1]... ואני אומר שהדברים האלה תלויים על בלי מה, ולא מצאנו שום רמז כל דהוא בשום מקום מדברי רז"ל שיהיה בו נדנד מצוה...". ובספר אחר הנקרא 'מר קשישא' (כללים בתלמוד ובהלכה, הוצאת 'מכון ירושלים' תשנ"ג, עמ' מד) יצא ה'חות יאי'ר' להשיג עליו, אמנם עשה זאת מתוך הערצה מופלגת וז"ל: "והיטב חרה לי על רוב דבריו בזה ובכאלה בכמה מקומות, **ומפני כי איש חסיד היה חלילה לי לפגוע בכבודו ולנגוע בקצהו"**].

אף הגה"ק רבי אהרן תאומים זצ"ל הי"ד אב"ד וורמייזא - בעל 'בגדי אהרן' האריך מאוד בשבח המחבר וספרו, וכתב בין הדברים: "ועל דא ברך רחמנא דיהיב לחכימין חוכמתא, נפיק ועייל בהנך אריותא, בחיבורא קדישא ביעורין דאשא וזיקוקין דנורתא, הראה לעיני עמינו חריפתא ובקיאותא... **אשר כל ימיו לא נתן שינה לעיניו ולעפעיו תנומתה,** ועל הדין נאמר איכא זקוקין דנור'א וביעורין דאש'א ביה פלניא איתא לישנא טבתא ולא לישנא בישתא, כשמו כן הוא אמרו לו מה נור'א מעשיו לפועל טבא יישר כחו וחילתא..."', ומסיים: "ואולי יעמוד לנו זכותא, ונחזה את ה' בציון במראה ולא בחידותא".

ועוד כהנה וכהנה מגדולי דורו שפארוהו ושבחוהו, כמו גם הגאון רבי שמואל ב"ר יעקב הנקרא גרונם זצ"ל אב"ד אוינשבך שמפליג לתארו: "אמרתי בקרובי אקדש, הלא הוא ש"ב האלוף מוהר"ש **איש חסיד וקדוש, אשר מלא חכמה בנגלה ובנסתר,** סודות נוראים בספרו זקוקין דנורא וביעורין דאשא...".

דורות אחריו כתב אודותיו הגר"ח פלאג'י זי"ע דברים נפלאים ונוראים בפירושו 'לוח ארז' (סדר אליהו רבא ר"פ לא): "הביטה וראה מה שכתב הגאון 'זקוקין דנורא' בזה בארוכה... עיי"ש נפלאות מתורתו, **ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, כי באמת מבהיל הרעיון הקורא בו, אשרי ילוד אשה שהשיג כל זה, ברוך שככה לו בעולמו,** והיא מילתא זוטרתי לגבי פרק ד' של סדר אליהו זוטא שעשה ח"י שערים, הא ודאי משמיא זכו ליה, **ואין ספק דמה שהשב'ח השבי'ח מר באליהו זוטא פרק י"ז אות ע' לאשלי רבדבי, הרי הוא כאחד מהם"** (ועע"ש פרק כז).

זקן ושבע ימים היה רבינו שמואל, כאשר ביום השביעי נתעלה והשיב לשמי מרומים, בליל שב"ק ערב ר"ח סיון שנת תמ"ה לפ"ק. על גבי אבן מצבתו בבית העלמין הישן דפראג נחרת בין השאר: **"החסיד והקדוש מהור"ר שמואל בן כהר"ר משה היידא זצ"ל, בפירושו תד"א גילה רזי א-ל, שמש ודיין ודרשן בישראל"** (מקור הדברים הוא מקרי 'משפחות ק"ק פראג על פי מצבותיהן', פרעשבורג תרנ"ב, עמ' 94).

השאיר אחריו זרע ברך ה' "שהיו כולם יראי ה' וחושבי שמו ולומדים מופלגים" (הגר"ש בכרך זצ"ל אב"ד וורמייזא בהסכמתו). הידועים מהם: רבי נפתלי, שעסק בקדשים, הדפסת ספר אביו הגדול, ונפטר ביום ד' ניסן שנת ת"פ. על מצבתו חקוק: "א' מח"ק דג"ח ה"ה מהר"ר נפתלי בהחסיד המקובל תעלומת חכמת אלקים מו"ה שמואל הייד דיין רב"ה בעל המחבר ס' זקוקין דנורא"; רבי יוסף, שנפטר לפני שנת תע"א; ורבי יהודה, שנפטר ב"י"ד שבט שנת תפ"ו, ועל מצבתו רשום: "כ' יודל בהאלוף המר' מו' שמואל ז"ל דיין כד"ר בעל ספר זיקוקין דנורא וביעורין דאשא" (שם).

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל, אמן

1. צ"ב בזה, כי לאור דברי ה'חוות יאי'ר' (בתשובה הנ"ל, וכן ס' קכד) נמנה רבינו עם הגדולים שהחזיקו בעוד בשיטת החילוקים והפלפולים. ובאמת בדברו אנו מוצאים דברים כדרבונות נגד הלימוד "בחריפות של הבל הנקרא פלפול החילוקים", ואף קובע שראוי "להחדרים על זה בחדרמות גדולות ונידויים קשים לבטל ענין זה" (ראה: אליהו זוטא, פרק יז אות ע).

מאת: ה"ה **ישכר בעריש ווייס** הי"ו

ל למשה
המדור נערך לזכר נשמת הרה"ח – ר' משה בהר"ר ישכר בעריש ברונשטיין ע"ה ת.נ.צ.ב.ה.